

GÁBRIEL TIBOR

A Budai Vigadó fél évszázada (1900–1950)

A Budai Vigadó közelgő átadásáról a Vasárnapi Újság – a korszak az egyik legolvasottabb, ismeretterjesztő, politikai és irodalmi folyóirata – 1900. január közepi számában rövidhírral emlékezett meg.¹ Ezt az impozáns kultúrpalotát 1900. január 30-án Budapest székesfőváros polgármestere, Halmos János vette át. Az akkor még rendezetlen, felvonulási területként használt Corvin tér látványa fogadta a hivatalos átadásra és az azt követő esti nyitóbálra érkezőket. Az esemény korabeli jelentőségére utal, hogy a Vasárnapi Újság 1900. februári első száma többhasábos leírást adott a megnyílt Budai Vigadóról.² Eszerint a Corvin térre néző elegáns homlokzat, tágas előcsarnok, kényelmes lépcsőház várta az ide betérőket. Földszinti főbejáratának két oldalán egy vendéglő és egy kávéház üzemelt. Az épület Iskola utcai oldalán működő, bordóvörös színű fával és azonos színű falikárpittal burkolt, fényűző berendezésű nagy étterem egyidejűleg 400 vendéget fogadhatott. A Fő utcára is néző kávéháza már kisebb befogadóképességű volt. A lépcsőházban „(...) villamos lámpák százzal világítanak, a halavány zöldbe átmenő falszínek lakályossá, otthonossá teszik a mulatót már a belépésnél (...) a főbejárattal szemben,

¹ Vasárnapi Újság, 1900. január 14. 29. „A budai Vigadó. Budapest főváros társadalmi életének új és díszes szórakozó helye a budai oldalon, a Korvin-téren épült Vigadó. A hatóság építette ép úgy, mint a pesti oldalon lévő Vigadót, bálókra, hangversenyekre, nagyobb társas összejövetelekre. A farsang eredménye lesz a budai Vigadó megnyitása január 30-án. A megnyitást egy női bizottság intézi, amelynek elnöke Hegedüs Sándorné úrhölgy. A bál védnökségét Klotild főhercegnő elfogadta.”

az előcsarnok jobb- és baloldalán félkör alakban van a ruhatár (...)” Az első emelet 350 négyzetméteres díszterme elegáns kivitelű kapott, jobbról és balról két empire stílusú kisterem kapcsolódott hozzá. A dísztermet 270 izzó és három nagy ívlámpa világította meg. A kor szokása szerint alkalmazott óriási falitükrök, a szecessziós díszítés és Pauli Erik freskói (az Est és a Reggel) minden belépőre nagy hatást gyakorolhattak. Buda és Pest polgársága még az ünnepélyes átadás estjén egy hajnalig tartó bálon ismerte meg az új kultúrpalotát. Három miniszter, a főváros polgármestere és a Budapesten lakó arisztokrácia megjelenése jelezte az esemény kiemelt jelentőségét. A bál rendezői a nyitóbál teljes bevételét a budai szegényeknek adományozták – olvashatjuk.

A Budai Vigadó fölépítésével Budapest székesfőváros vezetése a XIX. század utolsó évében a budai polgárság régi vágyát teljesítette. Régóta szolgált már a pesti Redout, majd utódja, a pesti Vigadó a korabeli közművelődési igényeket, hangversenyeknek, táncmultságoknak, nagyobb egyesületi összejöveteleknek megfelelő helyet adva. Buda polgársága számára – terembérlési lehetőségként – csupán a nagyobb lakások egybenyitott szobái vagy a vendéglők nagytermei jutottak. Budán egy vigadóépület építése már a főváros egyesítésekor fölmerült a Fő utcának egy másik építési telkén. Az 1873-ban Steindl Imre tervezte vigadóépület azonban nem valósult meg, tervei Kassa (ma Košice) Műszaki Múzeumában található.³

A budaiak számára a jó terembérlési lehetőségek így továbbra is messze estek. Az 1900-as évekig Budát a Duna hatékonyan elválasztotta Pesttől, és a tömegközlekedés sem volt különösebben gyors és kényelmes. Évtizedes panaszai és az itt élőknek a várospolitikára gyakorolt hatása nyomán szánta el magát a fővárosi vezetés Budán is egy vigadóépület létrehozására. A főváros területén fekvő, feleslegessé vált laktanyák és egyéb katonai létesítmények felszámolása teremtette meg erre a lehetőséget. Ezek egyike volt a II. kerületi (ma I. kerületi) Corvin téri raktárépület, melynek megvétele 1890 és 1892 között több alkalommal szerepelt a székesfőváros közgyűlésének napi-

² Vasárnapi Újság, 1900. február 4. 75-76. Geley József: A Budai Vigadó

³ Sisa József: Steindl Imre. Bp. 2005. 61-62.

rendjén.⁴ A belügyminiszter 1891. novemberi leiratában hagyta jóvá a raktárépület és a telek megvételét, melyet a főváros esztétikai és közlekedési szempontokkal indokolt.⁵

A raktárépület és telkének fővárosi tulajdonba kerülése döntötte el a Budai Vigadó építésének helyét – a telekbővítés érdekében később a katonai raktárépület melletti telkeket is megvette 100 000 forintért a főváros. Éles vita után született meg csak a döntés az 1894. június 20-i közgyűlésen a Corvin téri vigadó építéséről⁶, majd a közgyűlés a Budai Vigadó terveinek elkészítésére 1896 márciusában nyilvános tervpályázat kiírását határozta el, melynek felhívása július közepén jelent meg.⁷

A nyilvános tervpályázatra 12 pályaművet nyújtottak be, az első helyezést 1897 márciusában Kallina Mór és Árkay Aladár közös pályázata nyerte el.⁸ Budapest székesfőváros törvényhatósága pályázatára beküldött legjobb terveket 1897 elején állították ki. Ezek bemutatása, majd a kultúrpalota építése a budai polgárság lankadatlan figyelme közben történt meg: „E tervezetek szerint a budai polgári kör is az emelendő vigadó épületében czélszerű otthonra találhat, miért is azokat a kör tagjai élénk érdeklődéssel tanulmányozták és általános helyesléssel és megnyugvással fogadták (...)”.⁹

⁴ Budapest főváros törvényhatósága 1890. évi január hó 31-én folytatva tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. 12. (90. pont); Budapest főváros törvényhatósága 1891. november hó 4-én tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. 8. (1026. pont); Budapest főváros törvényhatósága 1892. évi január hó 13-án tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. 4. (13. pont); A Corvin téri katonai raktárépület megváltása ügyében hozott határozatok.

⁵ Fővárosi Közlöny, 1891. november 3. 6. „Szépészeti, de közlekedési szempontok is rég indokoltá teszik azon óhaj megvalósítását, hogy a II. ker. Corvin-tér és fő-utca szegletén lévő dísztelen katonai szertár-épület e helyről eltávolíttassék...”

⁶ A döntés nem volt egyhangú, éles vitájáról a Fővárosi Közlöny 1894. június 22-i száma 2-3. oldalain olvashatunk.

⁷ Fővárosi Közlöny, 1896. július 17. 8. Pályázati hirdetmény.; Építő Ipar, 1896. július 22. (30. szám) 238. A székesfőváros tanácsa pályázati felhívása „...a budai Vigadó tervei beszerzésére.”

⁸ Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1897. évi közgyűléseinek jegyzőkönyvei. Bp. 1897. 372. pont. 1897. március 10-i közgyűlés.; Az egyes pályamunkák részletes ismertetését és a szakmai zsűri 1897. január 31-i ülésén kialakított megállapításait, javaslatát a Fővárosi Közlöny 1897. március 9-i száma hat oldalon ismerteti. Lásd még: Örökség, 2008. februári szám. 26. Gábrriel Tibor: A néhai Budai Vigadó létrehozása és hasznosítása.

⁹ Buday József dr.: A Budai Polgári Kör huszonötéves története. Bp. 1897. 164.

A Budai Vigadó építése azonban továbbra is megosztotta a fővárosi honatyákat. A pénzügyi és gazdasági bizottmány a beruházást ellenezte, a közgyűlés azonban 1897. novemberi ülésén a módosított tervek elfogadása és az építésre 530 000 Ft megszavazása mellett döntött.¹⁰

Az építési munkálatokra 1898 márciusában a székesfőváros nyilvános pályázatot írt ki,¹¹ majd az építést 1898 tavaszán elkezdték, 1899 őszén már az épület belső berendezésével foglalkoztak. Nyolcszáz négyszögölnyi területen épült föl az arányaiban mértéktartó, a Corvin térre nyíló főbejáratú kulturális centrum. Oldalszárnyai az Iskola utcára és a Fazekas (ma Szilágyi Dezső) térre néztek, az épület háta a szomszédos házakhoz kapcsolódott.

Homlokzatának kialakítása főként Kallina Mór hatását tükrözi. Temesvári születésű fiatal vejevel, az 1896-ban 28 éves Árkay Aladárral készített közös tervének belső térkialakítását a pályázat előírt tervezési programja azonban alaposan megkötötte. A Budai Vigadóba egy nagy, többfunkciós dísztermet (koncert és bálterem egyben), vendéglátóipari helyiségeket, egyesületi célokat szolgáló tereket, lakóegységeket, stb. kellett tervezniük. Koruk művelődési szokásai miatt elsősorban a többfunkciós díszterem létrehozásával indokolták a Budai Vigadó építését.

Az első emeleti, nagyrendezvényeket kiszolgáló étterem és a Budai Polgári Kör termei mellett a Budai Vigadóba az utcáról betérőket fogadó vendéglőt, egy kávéházat és a második emeletre bérlakásokat is terveztek. Az elképzelések szerint ezek a bérlemények termelték volna meg a fővárosnak a ház fenntartási költségei nagy részét. A kiegyezést követő gazdasági fellendülés ellenére sem áldozott volna azonban a fővárosi vezetés egy budai kultúrpalota létrehozására, ha a budai civil szervezetek, főként a Budai Polgári Kör, kisebb mértékben a Budai Könyvtár Egyesület, tagjaik és kapcsolataik révén nem szorgalmazzák folyamatosan megvalósítását.

Buda polgárságának egyik jellegzetes egyesülete volt a Budai Polgári Kör, amely az 1890-es évek közepén második fénykorát érte. 1872-

¹⁰ Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1897. évi közgyűléseinek jegyzőkönyvei. Bp. 1897. 1457. pont. 1897. november 17-i közgyűlés.

¹¹ Fővárosi Közlöny, 1898. március 8. 22. Árlejtési hirdetmény. – Ez megjelent a Mikszáth Kálmán szerkesztette Országos Hírlap 1898. március 1-i számában is.

ben alakították meg, akkor még Budai Polgári Társaskör néven. Egyesületük a két budai kerület Deák-párti polgárait tömörítette. Tisztségviselőiket a Magyar Tudományos Akadémia két tagja, Hunfalvy János és Darányi Ignác személye jól szemlélteti. Mindketten jelentős szerepet töltek be az egyesület életében, az egyesület örökös tiszteletbeli elnökei is voltak – igaz, egymást követve: Hunfalvy 1888-tól, Darányi 1897-től.

Hunfalvy János, a későbbi neves földrajztudós 28 évesen a szabadságharc aktív részvevője volt, amiért a börtönt is megjárta. Később folyóirat-szerkesztőként, majd a budai politechnikum földrajz, történelem és statisztika tanáráként dolgozott. Már 1858-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja – sok könyve közül az egyik, az 1859-ben kiadott Budapest és környéke, ma ismét könnyen hozzáférhető, mivel a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár százéves alapítása emlékére reprint formában kiadta. Az akadémiára Hunfalvyval egy évben vették fel Arany Jánost, Gyulai Pált, Jókai Mórt, Lónyay Menyhértet, Ipolyi Arnoldot, stb.¹² Hunfalvyval később, 1872-ben a pesti tudományegyetem földrajz tanszékének első tanáráként és a Magyar Földrajzi Társaság alapítójaként találkozhatunk.

Darányi Ignác a századforduló ismert politikusa volt, már 1876-ban a Budai Polgári Társaskör jegyzője.¹³ Szintén jogot végzett, majd ügyvédként dolgozott. Politikai pályájára 1881-ben lépett, amikor országgyűlési képviselővé választották, 1895-ben már a magyar képviselőház alelnöke.¹⁴ Darányi 1895 és 1903 között az ország földművelésügyi minisztere – a Budai Polgári Kör kinevezése tiszteletére 1896-ban díszvacsorát adott, amelyen városbíró, volt kereskedelemügyi miniszter, a Ganz gyár gépészmérnöke, politikusok és művészek, stb. egyaránt részt vettek.¹⁵

Az egyesület befolyását erősítette, hogy alapításától kezdve haladó polgári hagyományokat követett és tevőlegesen támogatta a budai polgárság magyarosítását. 1894-ben belépett a körbe Lukács Béla is, az akkori kereskedelemügyi miniszter. Egyesületként érdekeltté váltak a

¹² Sótér István: A sas és a serleg Akadémiai arcképek. Bp. 1975. 52.

¹³ Buday J.: i. m. 40.

¹⁴ Országgyűlési Almanach 1901-1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Szerk. Sturm Henrik. Bp. 1901. 237-240.

¹⁵ Buday J.: i. m. 164.

fővárosi törvényhatósági bizottsági választáson, nagy ellenfelük volt a főként kereskedőket és iparosokat tömörítő „II. kerületi polgári kör”. A két egymással vetélkedő II. kerületi polgári szervezet 1896-ban egyesült.¹⁶ A fúzió után a Budai Polgári Kör nevét és alapszabályát megtartva működtek tovább. Könyvtárukban 14 magyar és 3 német nyelvű újságot, 17 folyóiratot (szépirodalmi, tudományos, élclap stb.) járattak. A kör ekkor már joggal hivatkozhatott arra, hogy a II. kerületi polgárság legfontosabb kulturális szervezete, s mint ilyen, jogosan bérelheti az épülő Budai Vigadó helyiségei egy részét.

A II. kerületi Népkönyvtárat 1891-ben alapították a „(...) magyarosodás és a közművelődés fejlesztésén felül a tudományos érdekek kielégítésére (...)”. A hazafias megközelítés sikert aratott, jelentős cégek, egyesületek, bankok képviseltették magukat alapításakor. A negyven alapító tagból harmincnak ismert a foglalkozása: 4 kisiparos, 12 alkalmazott, 14 tehetősebb polgár (gyáros, ügyvéd, tisztviselő, stb.).¹⁷ A Corvin térhez közeli Toldy Ferenc utcai elemi iskola egyik termét kapják meg könyvtáruk céljaira – működésüket 1892 szeptemberében kezdi meg. Három év múlva a szeptemberi közgyűlésükön nevet változtatnak és Budai Könyvtár néven működnek tovább.

Mintegy ötezer kötetes könyvállományukat szak- és népkönyvtárra bontják.¹⁸ 1896-tól kiadják a Budai Könyvtár Közlönyt, így juttatván el az egyesületi híreket tagságukhoz. Munkájuknak jó sajtóvisszhangja lett, amely tovább növelte eredményességüket. A hivatalos elismerés sem késett sokáig – 1898-ban a vallás- és közoktatási miniszter 150 forint éves segélyt határozott meg számukra, megteremtve az egyesület első rendszeres éves bevételét.¹⁹ Tevékenységük során mindig hangoztatják, hogy a jelenlegi könyvtárhelyiség nem alkalmas a feladataik ellátására. Már 1895. évi jelentésükben kiemelik, hogy az adakozások és komoly összegű vásárlások során könyvállományuk annyira megnőtt, hogy kötetek egy részét nyitott szekrényekben, folyosókon kell tárolniuk.²⁰

¹⁶ Buday J.: i. m. 155.

¹⁷ Gátiné Pásztor Aranka: A Budai Könyvtár Egyesület története 1891-1919. A FSZEK Évkönyv 1956/57. Bp. 1957. 88.

¹⁸ Katsányi Sándor: A főváros könyvtárának története 1945-ig. Bp. 2005. 42.

¹⁹ Jurányi Győző: A Budai Könyvtár Egyesület negyedik évkönyve. Bp. 1898. 51.

²⁰ Gátiné P. A.: i. m. 88.

A fővárosi közgyűlés 1899-ben a Budai Vigadó gazdaságos – azaz számukra bevételt termelő – működtetésének részleteivel többször is foglalkozott. A közvetlen felügyeletet ellátó intézményként a II. kerületi előljárást jelölték ki, majd a „(...) a Corvin-téri vigadó épület bolt és lakhelyiségeinek minimális bérét (...)” állapototák meg. Február közepi ülésükön elfogadták a Budai Vigadó meghatározott helyiségeinek a Budai Polgári Kör általi bérleti feltételeit. A kör az I. emeleten, a Fazekas (ma Szabó Dezső) térre néző 302 négyzetméter és udvarra néző 246 négyzetméter kiterjedésű helyiségeket 1899. november 1-től évi 3000 forintért, hat évre vehette bérbe. Kiegészítésként a Corvin tér/Fazekas tér sarki kisebb termet a kör ingyenesen, minden második szombaton, farsang idején minden héten egy napon (szombat kivételével) használhatta. A főváros kikötötte azonban, hogy a fűtés, világítás és takarítás költségeit megtérítik és mindenféle főzést megtiltott a kör helyiségeiben, a Budai Vigadóba tervezett kávéház és étterem érdekében. A kör nyilvánosan látogatható termeit (egy társalgó, egy olvasó és három játéktér) a Fő utcából (Szilágyi Dezső tér 5-ből) nyíló lépcsőházból lehetett elérni. Áprilisban kiderült, hogy a vigadóbeli második emeleti lakások bérletére nincs jelentkező, ezért a bérleti díjakat lejjebb szállították. Májusban már a II. kerületi Donáth (ma Donáti) utca 46-ban, a Török házban működő budai anyakönyvi hivatalnak utalták ki a Budai Vigadó második emeleti két és fél lakása hat szobáját. Az I-III. kerületek anyakönyvi hivatala hosszú időre megtalálta itt helyét – a források szerint 1937-ben már a II. Kerületi Állami Anyakönyvi Hivatal volt itt. Októberben a Budai Könyvtár Egyesület az Iskola utca és a Corvin tér sarkán lévő II. emeleti, két utcai szobából álló helyiségét november 1-től hároméves időtartamra, nyilvános közkönyvtár céljára, ingyenes használatra kapta meg. A második emeletre is a Budai Polgári Kör-nél már említett külön lépcsőház vezetett. Itt végül is a könyvtár, az anyakönyvi hivatal és négy magánlakás „működött”.²¹

²¹ Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1899-ben tartott közgyűlésének jegyzőkönyvei. Bp. 1899. 34. 1899. január 18-i közgyűlés 97. pontja.; Uo. 91-92. 1899. február 15-i közgyűlés 253. pontja.; Uo. 210. 1899. április 26-i közgyűlés 616. pontja.; Uo. 254. 1899. május 24-i közgyűlés 785. pontja.; Uo. 436. 1899. október 12-i közgyűlés 1353. pontja.

A korabeli iratok, közlemények egyértelműen mutatják, hogy a hasznosítás tervezett bevételei csak részlegesen valósultak meg. A Budai Vigadó dísztermének és kapcsolódó helyiségeinek (vigalmi helyiségek) kezelésére jelentkező sem akadt, ezért novemberből a II. kerületi előljáróság „házi” kezelésébe került.²² A vállalkozó kedv hiánya talán azzal is magyarázható, hogy a patinás pesti Vigadót tíz évig kezelő személy 1899 februárjában már közel 15 ezer forintos tartozást halmozott fel, amiért is a fővárosi közgyűlés szerződésének felbontását tárgyalta.²³ Májusban az árverésen a földszinti vendéglő működtetésére jelentkező sem akadt, a kávéház üzemeltetésére is csak egy ajánlat érkezett – a New-York kávéház korábbi társtulajdonosa, Bauer Ignác a 4000 forintos kikiáltási árra 4050 forintot ajánlott.²⁴

Az első „kávés”, Bauer Ignác 1899 szeptemberének utolsó napjaiban kapta meg a jogot a Corvin téri főbejárattól jobbra eső kávéház üzemeltetésére. Ez magába foglalt a Fő utcai részen egy 14 x 14 méter alapterületű, 6 méter magas kávéházi nagytermet, az ide nyíló két, 8,5 x 6,5 és 14 x 6,5 méteres termet, a hozzá kapcsolódó kiszolgáló tereket (söntés, konyha, előkészítő, raktár és egyéb helyiségek, valamint a kávésnak egy három szobás lakás). A kávéház belső termeit 8 gázcsillár világította meg, a Corvin tér felőli részén napellenző ponyva adott árnyékot a vendégeknek, akiknek „távbeszélgetéseit” egy kárpitozott szekrényű telefon is segítette.

Az első vendéglős, Wild József 1899. november 1-jétől, évi 2500 forint bérleti díjat fizetett a Corvin tér felől nyíló nagy vendéglői helyiséget, a vendégszobáért, söntésért, tálalóért, a hideg és meleg konyháért, mosókonyháért, az éléskamra, a bor- és sörpince bérletéért. Személyzete szállásának még egy kétaablakos (értsd kétszobás) alagsori szobát, saját és családja szükségleteire egy háromablakos (azaz háromszobás) lakást is használhatott. Bérleti díját negyedéves részletekben (november, február, május és augusztus 1-jén), a vízmérőóra szerinti aktuális vízdíjjal együtt volt köteles fizetni. A vendéglő tárgyi eszközeit (csil-

²² Fővárosi Közlöny, 1899. november 24. 3. Lásd még: Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1899-ben tartott közgyűlésének jegyzőkönyvei. Bp. 1899. Az 1899. november 22-i közgyűlés 1545. pontja.

²³ Fővárosi Közlöny, 1899. február 17. 1-2.

²⁴ Uo. 1899. május 23. 3.

lások, fogasok, tűzhely, mosogató, stb.) leltár alapján vehette át. A főváros kezelésében lévő I. emeleti vigalmi helyiségekben és az emeleti étteremben bálók, mulatságok és egyéb társas összejövetelek idején köteles volt egyeztetett áron a vendégeket kiszolgálni, használhatta az emeleti konyhát, azonban a vigalmi helyiségek bérleti díjából, de még a ruhatár jövedelméből sem részesülhetett. Ráadásként fizethette a fűtési és világítási költségeket. Amikor az I. emeleti vigalmi rész nem volt bérbe adva, akkor az ezeket kezelő II. kerületi elöljáróság hozzájárulásával társas összejövetelek, bankettek, esküvők stb. vendégeit kiszolgálhatták. Természetesen a fűtés, világítás és takarítás költségei ekkor már a vendéglőt terhelték. A vendéglős havi díjat fizetett a ház gépészének, aki egyben a házfelügyelői feladatokat is ellátta. Kötelezték egyúttal a vendéglőst a földszinti étteremben jó zene és magyar nyelvű étlap biztosítására. A vendéglő üzemeléséhez kapcsolódó minden jövedelmi, kereseti, italmérési, fogyasztási adót és díjakat, illetékeket a vendéglős fizette.²⁵

A Budai Vigadó létrehozása a fővárosnak több mint egymillió koronába került. Működésének 1899. évi szabályozása – a személyi változásokat nem tekintve – fél évszázadig, lényegében változatlanul meghatározta az intézmény működését!

Hamar ismertté és népszerűvé vált a Budai Vigadó. Központjává lett Buda kulturális és társadalmi életének, amit többfunkciós kialakításának köszönhetett. Ezek teremtették meg a lehetőséget, hogy a munkásoktól az arisztokráciáig minden társadalmi réteg megfordulhasson itt – igaz nem egy időben és egy helyen. A klubszerűen működő Budai Polgári Kör, a nyilvános könyvtár és az anyakönyvi hivatal, az étterem és a kávéház, valamint a főként kulturális célokra használt vigalmi helyiségek szerteágazó működése és látogatóik társadalmi összetételének sokszínűsége tette ezt lehetővé.

A helyi sajtó hasábjain ritkán, főként a hírértékű eseményekkel jelent meg a Budai Vigadó működése. 1914-ig ősztől tavaszig szinte minden hétvégén az I. emeleti vigalmi helyiségeket civil szervezetek vették bérbe: jótékonyági bálók és táncmulatságok, egyesületi közgyűlések és

²⁵ Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1899-ben tartott közgyűlésének jegyzőkönyvei. Bp. 1899. 436. 1899. november 22-i közgyűlés 1545. pontja.

hangversenyek váltogatták egymást. Itt történtek a II. kerületi fővárosi választások szavazásai, később a politikai pártok, főként a kormányzati és a kormányzathoz közel álló pártok is szívesen bérelték ki politikai gyűléseik számára a reprezentáns dísztermet.²⁶

A földszinti vendéglőben hat vendéglős váltotta egymást²⁷, míg 1932-ben gazdaságtalan működése miatt azt végleg bezárták – egyidejűleg a kávéházhoz csatoltak egy termet, és abban folytatódott az éttermi kiszolgálás. Ugyanekkor a ház gondnokának javaslatát elfogadva a vendéglő helyére költöztették a II. emeleten működő könyvtárat.²⁸ Az időközben megszűnt Budai Könyvtár Egyesület könyvtárával 1919 júniusától a Fővárosi Könyvtár 6. számú fiókkönyvtáráként találkozunk. A könyvtáregyesület és jogutódjai az első világháború után már nem tudták és nem is akarták a könyvtárat működtetni, így az a főváros tulajdonában maradt a Tanácsköztársaság alatti kisajátítás állapotát fenntartva.²⁹ A könyvtárnak az egykori földszinti vendéglő nagy saroktermében alakították ki az olvasóknak fenntartott helyet, a könyvespolcok, a raktár helyét. Az Iskola utca felé folytatódó, lépcsővel összekötött térben kapott helyet a dolgozószoja és utána, attól külön fallal le választva, közvetlen utcai bejáráttal az ifjúsági kölcsönző részleg. Ezen a helyen 1943 végéig folyamatosan üzemelt a Budai Vigadóban működő nyilvános fiókkönyvtár.

A kávéházban 1927-ig hat kávé próbált több-kevesebb sikerrel boldogulni, amikor Kass Béla kapott kávéként bérlési lehetőséget.³⁰ A Bu-

²⁶ SZIN Közösségi művelődés, 2007. decembere. Gábrriel Tibor: A budai polgárság háza, a Budai Vigadó. 12., 13.

²⁷ Uo. 12. Lásd még: Honismeret. 2007. április. Gábrriel Tibor: Mozaikok a Budai Vigadó történetéből. 33-35. A vendéglősök és tevékenységük részletes ismertetése.

²⁸ Budapest Főváros Levéltára (későbbiekben: BFL) IV. 1409. c. Budapest székesfőváros polgármesterének iratai. Polgármesteri Ügyosztály Központi Irattára (későbbiekben: Polg. Ügy. Közp. Ir.) 1943. VI. 313/899 A Budai Vigadó gondnokának 1932. október 15-én kelt javaslata az étterem leadott helyiségeire. 136.315/1932-XI. „...mert ezzel az intézkedéssel megszűnnének azok az immár tarthatatlan állapotok és épületrongálások, amelyek a könyvtárt látogató közönség és főleg az ifjúság okoz, leginkább az épület lépcsőházában...”

²⁹ Dr. Remete László: A fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp. 1966. 214-215.

³⁰ SZIN Közösségi művelődés, i. m. 13. A kávések és tevékenységük részletes ismertetése. Lásd még: Honismeret, 2007. április. Gábrriel Tibor: Mozaikok a Budai Vigadó történetéből. 33., 35.

dai Vigadó vendéglőjét és kávéházát 1929-től 1943-ig működtető Kass Béla üzleti pecsétjén a „Grand Caffé et Restaurant Budai Vigadó Nagykávéház és Étterem” felírat volt, jelezve ambiciózus törekvéseit, amelynek derékba töréséhez a gazdasági válság is hozzájárult.³¹ A vigalmi helyiségek kihasználtsága – a háborús évek kivételével – kezdetben a tervezettnek megfelelt, bennük évente 25–30 bált rendeztek. Ezek a gazdasági válság idején éves szinten 8–12 táncmulatságra csökkentek.³² A nehéz esztendők elmúltával a téli idény „táncvigalmainak” száma ismét 15–20-ra növekedett. 1940-ben ezek kettő kivételével elmaradtak, amit a Budai Vigadó vendéglátóipari egységének vezetője a rendkívüli gazdasági viszonyokkal, a nyersanyagbeszerzés nehézségeivel, az anyagiánnyal indokolt.³³

A Budai Polgári Kör számára az 1929–33 közötti gazdasági válság súlyos anyagi nehézségeket eredményezett. 1931-ben 2000 korona, 1932-ben 4369 korona bérleti díj hátralékuk volt.³⁴ Az egyesület ügyvezető igazgatója, Fekete Géza 1934 októberében már 5269 pengő hátralék fizetésére kért halasztást a Budai Vigadó gondnokától, dr. Sándor Dénestől, miközben jelezte, hogy a szervezet rendelkezésére álló 125 pengőt (!) teljes egészében befizették.³⁵ Kérték bérleti díjuk csökkentését és felajánlották lemondásukat több bérelt teremről. Díjhátralék-

³¹ BFL IV. 1409. c. Polg. Ügy. Közp. Ir. 1943. VI. 313/899 Kass Béla levele 225.952/1935-XI.; BFL IV. 1409. c. Polg. Ügy. Közp. Ir. 1943. VI. 313/899 Kass Béla kérelme dr. Sipőcz Jenő polgármesterhez 1933. augusztus 16. 222.850/1933-XI. „...A kávéházak és vendéglők száza mentek tönkre az utóbbi időben és pedig főleg azért, mert nem tudták a bérösszeget megfizetni. Abban az időben, midőn én a bérleti ajánlatomat megtettem, a kávéház és a vendéglő összforgalma átlagosan napi 300 pengő volt, azóta azonban ezen bevétel a napi 150 pengőt sem haladja meg átlagban...”

³² BFL IV. 1409. c. Polg. Ügy. Közp. Ir. 1943. VI. 313/899 Kass Béla levele 1935. április 20. 225.952/935-XII.

³³ BFL IV. 1409. c. Polg. Ügy. Közp. Ir. 1943. VI. 313/899 Kass Béla bérleti díjcsökkentési kérelme 1940. szeptember 30.

³⁴ BFL IV. 1409. c. Polg. Ügy. Közp. Ir. 1943. VI. 313/899 A Budai Polgári Kör elnöke, dr. Kozma Jenő 1932. január 27-i keltű levélben lett tájékoztatva 209.063/1931-XI.

³⁵ BFL IV. 1409. c. Polg. Ügy. Közp. Ir. 1943. VI. 313/899 Indoklása szerint a kör „Tagjai legnagyobb részt köztisztviselők, nemcsak Buda, hanem egész Budapest társadalmi életében mindaddig vezető szerepet játszottak, a tisztviselői fizetések csökkentésével azonban nehéz helyzetbe kerültek, mert tagdíjukat csak a legnagyobb nehézségek árán tudják fizetni.”

kuk miatt Budapest székesfőváros tisztí ügyészsége pert indított ellenük, amit 1935-től szüneteltettek. 1935-ben a kör I. emeleti társalgóját, a biliárd termet és a kör altisztjének földszinti két szobás, konyhás lakását a főváros visszavette, egyidejűleg a bérleti díjukat évi 3600 pengőről 2000-re csökkentette. Budai Vigadóban ezzel szinte felére csökkent az egyesület által használt terület. Mivel a szervezet tartozása évről-évre újratermelődött (pl. 1935 – 3444 pengő, 1937 – 1392 pengő...) a tisztí ügyészség is újra meg újra utasítást kért a pereljárás folytatásáról vagy megszüntetéséről.³⁶ Végül a per a három év lejártával, 1939-ben magától szűnt meg. Az ingatlantulajdonossal szembeni gondjaikat rendszeresen újratermelődő bérhátralékuk okozta, amit a székesfőváros számszéki vizsgálatai – egészen a Budai Vigadó kulturális tevékenységének megszűnéséig – rendszeresen megállapított. Az egyesület, pénzügyi nehézségei miatt, csak 1941-ben tudta leadott helyiségeinek egy részét újra kibérelni.³⁷ Ebben az évben választották meg a Budai Polgári Kör elnöki tisztségére dr. Donáth Györgyöt, a Magyar Élet Pártja (a kormányzópárt) székesfővárosi szervezete elnökhelyettesét.³⁸ 1943-ban a körnek már a három és félezer pengőre emelkedő adóssága miatt a főváros XI. ügyosztálya dr. Donáth György országgyűlési képviselőt közvetlenül kereste meg: „(...) kérek, légy szíves odahatni, hogy a nekünk már igen kellemetlen és kényes ügy végleges rendezést nyerjen s a Kör hátralékát nagyobb összegű részletek befizetésével mielőbb egyenlítsé ki (...)”.³⁹

A háború közeledtével Budapest vezetése helyet szorított a háborús intézményeknek. Ennek egyik jele volt az, amikor feltehetően 1941/1942-ben, az épület I. emeletének néhány szobájában a főváros Élelmiszerjegy-Központ Elosztó Hivatala kezdett el működni. Végül a háború egyik áldozatává vált a Budai Vigadóban folytatott kulturális te-

³⁶ BFL IV. 1409. c. Polg. Ügy. Közp. Ir. 1943. VI. 313/899 A székesfőváros XI. ügyosztályának felirata 229.288/1937-XI.

³⁷ BFL IV. 1409. c. Polg. Ügy. Közp. Ir. 1943. VI. 313/899 Előadói ív feljegyzése 223.526/1942-XI.

³⁸ Országgyűlési Almanach. Az 1939-44 évi országgyűlésről. Szerk. Haeffler István. Bp. 1940. 161.

³⁹ BFL IV. 1409. c. Polg. Ügy. Közp. Ir. 1943. VI. 313/899 Bértartozásukat a székesfővárosi számszék többször kifogásolta 226.478/1943-XI.

vékenység egésze is. A honvédelmi miniszter a 4500/1943. M. E. számú rendeletével létrehozott Országos Hadigondozó Hatóság központi irodái számára az 1939. évi II. tc. 105. paragrafusa és 124. paragrafusa alapján honvédelmi célból ideiglenes használatra az épület egészét igénybe vette, a Budai Vigadóban lévő bérlakások és a II. emeleten működő II. Kerületi Állami Anyakönyvi Hivatal helyiségei kivételével. Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1943. december 17-i közgyűlésén jóváhagyta a Budai Vigadóban az Országos Hadigondozó Hatóság központi irodáinak elhelyezését. A honvédelmi igénybevétel kiterjedt a Budai Polgári Kör összes helyiségére, az I. emeleti vigalmi termekre, a földszinti kávéházra és étteremre, az épület alagsorára és pincéjére – kivéve a bérlakásokhoz tartozó pincéket. A földszinten működő Fővárosi Könyvtár 6. számú fiókkönyvtárának a XI. kerületi Verpeléti út 9-ben bérelt helyet a főváros, az Élelmiszerjegy-Központ Elosztó Hivatal I. emeleti irodáinak a VI. kerületi Izabella utca 61. szám alatti elemi iskola épületében találtak helyet.⁴⁰

A katonai célokra való igénybevétel és az ostrom után nem kapta többé vissza a Budai Vigadó eredeti funkcióit, napjainkban is csupán az épület kevesek által ismert elnevezése utal néhai feladatköreire!

1944/1945-ben a Budai Vigadó épülete súlyosan megsérült, a székesfőváros 1946 őszén indította meg a háborús sérülések kijavítását, a közvetlen életveszélyt megszüntető munkák, tetőfedés, üvegezés, stb. elvégzését.⁴¹ A sérülések gyors – és elnagyolt – kijavítását időszerűvé tette, hogy a székesfőváros a kisgazdapárt (Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt) budapesti szervezetének használatába adta „mozgófényképszínház” céljára 1946. május 1. és 1956. április 30. közötti időszakra – 1947. február 1-jei dátummal! – a Budai Vigadó I. emeleti vigalmi helyiségeit, a két előcsarnokot, a „dohányzó folyosót” és a kávéházi nagytermet, a használatba adott helyiségek helyreállítása elle-

⁴⁰ Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága által az 1943. évben tartott közgyűlések jegyzőkönyvei. Bp. 1943. 500-501. 1943. december 17-i közgyűlés 494. pontja. A Budai Vigadó egyes helyiségeinek honvédelmi célokból az Országos Hadigondozó Hatóság részére történt igénybevétele.

⁴¹ Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1946. október 30-án tartott 11-ik, rendes közgyűlése. 267. 553. pontja. VI. Vigadók.; Uo. 311. 1946. december 18-i közgyűlése. 665. pontja. A budai Vigadó háborús sérüléseinek helyreállítása.

nében. A kávéházi nagytermet a kisgazdapárt Hajdú Sándornak adta át, aki így társhasználóként köthetett szerződést.⁴² A mozi üzemeltető Kimort/Kisgazda Mozgóképzület Rt. gyorsan megteremtette a filmszínházi feltételeket és már február végén megkapta Budapest Székesfőváros Tűzoltóparancsnoka véghatározatát a 422 nézőt befogadó mozi számára.⁴³ Az már jól ismert, hogy az 1949-es választások után a kisgazdapárt a Magyar Függetlenségi Népfrontba tagolódva megszűnt, mint önálló és független politikai párt.

A főváros 1945 utáni fennmaradt levéltári anyaga nem tartalmaz utalást a Budai Polgári Kör Budai Vigadóbeli működéséről, a szervezet székhelye a II. kerületi Batthyány tér 4-ben volt nyilvántartva. Ide kézbesíthették ki az 1947. március 22-i keltű belügyminisztériumi leiratot, amely a kör feloszlátását rendelte el.⁴⁴ Hogy mi lehetett az indok, azt csak sejteni lehet a sok egyforma fogalmazvány ismeretében: „Elrendelem hogy a tárgyban nevezett egyesületet az egyesületi nyilvántartásból törölje, mert a (...) rendelet alapján lefolytatott vizsgálat során megállapítást nyert, hogy az egyesület ... (a település neve)... városban nem működik és múltbeli működéséről sem tudnak.” Az egyesület 1947 januárjában még létezett, a belügyminiszter által elrendelt negyedéves felmérés egyik alanyaként.⁴⁵ A II. kerületi elöljáróság 1947. június 13-án kapta meg a székesfőváros polgármesteri hivatala IV. ügyosztálya leiratát a Budai Polgári Kör feloszlátásáról.⁴⁶

Jobban járt a Fővárosi Könyvtár, amely napjainkban Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár néven működik. Már 1948-ban feltűnik a Corvin tér 6. szám alatt a 20. számú fiókkönyvtára, amelyben olvasóterem és gyermekkönyvtár is volt. 1949-ben az I. kerületi Tanács 2. számú Szabó Er-

⁴² BFL IV. 1471. a. Budapest Szfv. II. ker-i Elöljáróság Ált. Közig. Iratok. 217. kisdoboz. 1875/1947. Budapest székesfőváros polgármestere határozata a Budai Vigadó egyes helyiségeinek bérbe adásáról. 220.279/1947.-XI.

⁴³ BFL IV. 1471. a. Budapest Szfv. II. ker-i Elöljáróság Ált. Közig. Iratok. 217. kisdoboz. 002943/1947. 1947. február 27-i kelettel.

⁴⁴ BFL IV. 1409. K. Egyesületi nyilvántartások. Feloszlátásáról az 1947. március 22-i keltű 292.061/1946-IV-3. BM. sz. leirat rendelkezik.

⁴⁵ BFL IV. 1471. a. Budapest Szfv. II. ker-i Elöljáróság Ált. Közig. Iratok. 634. kötet. Iktató. 1084.

⁴⁶ BFL IV. 1471. a. Budapest Szfv. II. ker-i Elöljáróság Ált. Közig. Iratok. 635. kötet. Iktató. 9063., 9459., 12814.

vin Könyvtára szintén „ismerős” cím alatt, a II. kerületi Szilágyi Dezső tér 5-ben várta látogatóit.⁴⁷

A Budai Vigadó épületének későbbi használatát a Rákosi-korszak kultúrpolitikai döntései határozták meg. A népi kultúra legjelentősebb szervezeteinek a Budai Vigadóba telepítése a pártvezetés részéről egyfajta fricska is volt, amit az osztályellenségnek, a polgárságnak szántak. Az 1951 januárjában a szovjet „Népi Alkotások Háza” mintájára minisztertanácsi rendelettel alapított Népművészeti Intézet⁴⁸, majd az Állami Népi Együttes is itt kapott helyet.⁴⁹

A Budai Vigadó első emeleti díszterme 1900-ban (MÉM)

⁴⁷ A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve III. 1948. Bp. 1948. 64.; A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve IV. 1949–1954. Bp. 1955. 146.

⁴⁸ Magyar Országos Levéltár Segédletei 11/3. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei 1950. február 25. – 1952. augusztus 14. 69. Erről az 1951. január 5-i ülésen a 368/15 sz. alatti népművelési miniszteri előterjesztés alapján hozott 9/1951. M.T. sz. rendelet határozott (MK MNHL, I. főrész, január 6. 3-4. sz.).

⁴⁹ A Budai Vigadóban működik ma is a Népművészeti Intézet mai (sokadik) jogutódja a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, valamint a Magyar Állami Népi Együttes köré felépített Hagyományok Háza – jogelődjeinek történetéről az intézet két igazgatója is megemlékezett: Földiák András (SZÍN - Közösségi művelődés, 1996/1-2. 2-7. A Magyar Művelődési Intézet ötvenéves történetének öt korszakáról) és Halász Péter (SZÍN - Közösségi művelődés, 2006/6. 22-26. Hatvan éves a Magyar Művelődési Intézet).